

7 באוקטובר 2019

איראן תוקעת יתדות בסוריה

אפרים קם

מאז 2014, על רקע התערבותה הצבאית בסוריה, נוקטת איראן שורה של צעדים, במטרה לחזק את מעמדה והשפעתה, ואת ההיערכות הצבאית שלה ושל שלוחיה – ובראשם חזבאללה – בסוריה ולבנון. צעדים אלה נחלקים לשתי קבוצות. האחת כוללת את אלה שתכליתם להשפיע על המצב הפנימי בסוריה ולקשור אותה לאיראן לאורך ימים, ובכללם: הסכמים כלכליים הנוגעים לשיקום סוריה, העברת אוכלוסייה שיעית לסוריה והחדרת ערכים איראניים דתיים ותרבותיים אליה, ובניית מיליציה שיעית סורית כדוגמת חזבאללה הלבנונית. לצעדים אלה יש משמעות חשובה לישראל, משום שהם מקבעים ומעצימים את מעמדה של איראן בסמיכות לה. לקבוצת הצעדים השנייה יש משמעות חשובה במיוחד לישראל, משום שבין היתר הם נועדו להחמיר את האיום האיראני הישיר כלפיה. הם כוללים בניית מערכות של צירים אסטרטגיים, ובראשם: שיפור המסדרון היבשתי המחבר את איראן עם סוריה ולבנון דרך עיראק; שילוב מסילות הרכבת של איראן, עיראק וסוריה, שיחבר את המפרץ הפרסי לים התיכון; ושימוש בנמל לאד'קיה שבסוריה, שיקנה לאיראן אחיזה בים התיכון. בקבוצת צעדים אלה נכללים גם העברה וייצור של מערכות נשק איכותיות עבור חזבאללה. לעומת הקושי שגורם חיצוני ייאלץ להתמודד עימו בבואו לנסות לבלום את החדירה האיראנית לזירת הפנים בסוריה, לאיראן אין עד כה מענה יעיל לתקיפות האוויריות הישראליות נגד יעדים איראניים ושיעים בסוריה ובעיראק, המכוונות לבלום את בניית המסדרון היבשתי, אך היא עלולה לאתר בעתיד מענה בעל משקל הרתעתי.

אין ספק שדרך הפעולה המועדפת בעיני איראן היא להותיר בסוריה לטווח ארוך את הכוחות הצבאיים ששיגרה לשם בפיקודה – ובכלל זה את יחידות חזבאללה והמיליציות השיעיות האחרות, ואת אנשי "משמרות המהפכה" ו"כוח קודס" המפעילים אותן. להמשך הנוכחות הצבאית האיראנית/שיעית בסוריה יש חשיבות אסטרטגית בראייתה של איראן. מעל הכל, אמנם משטרו של בשאר אל-אסד התייצב, אך שרידותו אינה מובטחת, וגם המדינה האסלאמית (דאע"ש) עלולה לשוב ולסכן את האינטרסים האיראנים בסוריה ובעיראק. לפיכך, השארת הכוחות שבפיקוד איראן בסוריה נועדה לשמר ולבסס עוד יותר את הזיקה והתלות של משטר אסד באיראן. זאת כדי לסייע למשטר להתמודד עם זעזועים עתידיים אפשריים ביציבותו, ולמנוע כל אפשרות לפגיעה במעמדה של איראן בסוריה וסביבתה אם משטר אסד יוחלף באחר.

שנית, איראן מבקשת לנצל את נוכחותה בסוריה כדי להחמיר את האיום על ישראל, באמצעות חזבאללה ומיליציות שיעיות אחרות, על ידי הרחבת החזית מול ישראל מלבנון לסוריה. מבחינה זו, ההיערכות הצבאית בסוריה מהווה בעיני איראן את החזית הקדמית מול יריביה, הרחק מתחומה. ושלישית, הנוכחות בסוריה מחזקת את ההשפעה האיראנית גם בשתי שכנותיה, בעיראק ובלבנון, החשובות לאיראן עקב האוכלוסייה השיעית הגדולה בהן. סוריה היא החוליה המחברת את איראן, דרך עיראק, ללבנון ולים התיכון. חיבור זה מאפשר לאיראן לחזק את המרחב השיעי, ובכלל זה באמצעות שיפור מתמיד של היכולות הצבאיות של חזבאללה.

ההתערבות בסוריה מאפשרת לאיראן להציג בפני העולם הסוני כוח שיעי רב-לאומי, שצבר ניסיון קרבי, ושניתן להפעילו גם במוקדים נוספים החשובים למשטר האיראני.

המפתח להמשך הישגותם של הכוחות האיראניים/שיעים בסוריה נתון במידה רבה בידי אסד. איראן הצליחה עד כה להשאיר את כוחותיה בסוריה, למרות הלחצים עליה, בטענה שהתערבותה בסוריה הוזמנה במישרין על ידי משטר אסד. גם רוסיה הבהירה שיהיה קשה להוציא כוחות אלה מסוריה, כל עוד המשטר רוצה בהישגותם. ובינתיים, מכמה סיבות, אסד מאותת שנוכחות הכוחות הללו רצויה וחשובה לו. אסד חייב לאיראן, לצד רוסיה, את המשך שלטונו. סוריה החלה לעבור תהליך שיקום קשה, מורכב וארוך, ובתהליך זה הוא נזקק לסיוע כלכלי וצבאי נרחב מאיראן. ולמשטר אסד יש עדיין אויבים העלולים לסכנו, וההתמודדות עימם תדרוש את תמיכתה של איראן, ובכלל זה את המשך נוכחות כוחותיה בסוריה.

אלא שמותר להניח, שאיראן מביאה בחשבון שהגלגל עלול להתהפך. אסד עדיין זקוק לאיראן, אבל פחות מאשר לפני ארבע-חמש שנים, משום שהסכנה העיקרית לשרידותו חלפה במידה רבה. יתר על כן, אסד עלול להבין שהמשך הנוכחות הצבאית האיראנית בארצו גורמת לו יותר נזק מאשר תועלת, בין השאר משום שהיא מסבכת אותו שוב ושוב עם ישראל, ויוצרת חיכוכים ביחסיו עם רוסיה. יש להעריך שסוריה תמשיך להיות נתונה ללחצים מבחוץ, מצד ארצות-הברית וישראל, ואולי גם מצד רוסיה, ויתכן טורקיה, להוציא את הכוחות האיראנים מסוריה. איראן גם אינה יכולה להתעלם מהאפשרות שמשטר אסד, למרות התייצבותו, לא ישרוד בטווח היותר רחוק, ויוחלף במשטר שיעדיף להתרחק מאיראן.

מסיבות אלה, החליטה איראן, כנראה עוד לפני כמה שנים, שלא להסתפק במתן סיוע צבאי וכלכלי לסוריה, ובכלל זה בהתערבות הצבאית בה. כוונתה של איראן הייתה ונותרה לנצל את המצוקה והחורבן שבהם סוריה נתונה כדי לנסות ולהשפיע על כמה מהרכיבים העדתיים והכלכליים במערכת הסורית, כך שיתחדק הקשר בינה לבין איראן, מבלי שיהיה תלוי רק במשטר אסד. כך הפכה החדירה הכלכלית-חברתית לסוריה לרכיב מרכזי במדיניותה המזרח-תיכונית של איראן.

מערכת ההסכמים בין איראן לסוריה

הסיוע הצבאי הנרחב שאיראן העניקה לסוריה מאז 2012, ובעיקר מאז 2014, היה נעוץ מן הסתם במערכת הסכמים שנחתמו בין הצדדים, שנועדו להסדיר את ההתערבות הצבאית האיראנית בסוריה ואת הסיוע הכלכלי הנרחב שאיראן העניקה לה. תוכנם של הסכמים אלה לא נחשף, מעבר לאפיונים כלליים, אך אין ספק שלסיוע זה היה תפקיד מרכזי בהצלחתו של משטר אסד לשרוד ולהתחיל להתאושש. מאז 2018, כאשר הלך והתברר שמשטר אסד נחלץ מסכנת התמוטטות קרובה, נחשפו בהדרגה פרטים כלליים נוספים על ההסכמים שנחתמו בין איראן לסוריה, שעתידיים להשפיע על מערכת יחסיהן גם בעתיד. בו בזמן מותר להניח, שחלק מהסכמים אלה, בעיקר בתחום הצבאי, לא נחשפו אפילו ברמה הכללית – בין השאר אלה שכנראה נוגעים להתמודדות עם ישראל.

במסגרת זו, באוגוסט 2018 ובמרץ 2019 נחתמו בין איראן לסוריה שורה של הסכמים, העוסקים בהרחבת שיתוף הפעולה הצבאי בין שתי המדינות, ובשיקום הכוחות הצבאיים והתעשיות הצבאיות בסוריה. הסכמים אלה גם קבעו את המשך הנוכחות של היועצים הצבאיים האיראנים

בסוריה – ניסוח שכנראה נועד לכסות על המשך נוכחותם בסוריה של אנשי "משמרות המהפכה" ו"כוח קודס" האיראנים והמיליציות הצבאיות השיעיות. בתחום הכלכלי, ב-2018–2019 נחתמו בין הצדדים [שורה של הסכמים](#) הנוגעים להשקעות איראניות בסוריה, לבינוי ושיקום אזורים שנהרסו במלחמה, לאספקת נפט איראני לסוריה, לתחומי התחבורה והרכבות ולניצול מחצבים.

לשני הצדדים יש עניין ניכר בהרחבת הקשרים הצבאיים והכלכליים ביניהם. מבחינת סוריה, איראן מגישה לה את הסיוע הכלכלי הנרחב ביותר מזה שנים, ללא תחליף. התמיכה הכלכלית האיראנית חשובה לסוריה במיוחד בשנים האחרונות כדי להתמודד עם ההרס שנגרם על ידי מלחמת האזרחים. מסיבה זו, משטר אסד לא ימהר כנראה לפגוע בקשריו עם איראן, למרות הלחצים המופעלים עליו. בעיני המשטר האיראני, הסיוע הכלכלי הוא כלי מרכזי בקשירת סוריה אליו, ובביסוס השפעתו במרחב שבין איראן לים התיכון. יתר על כן, לאור הסנקציות הכלכליות המוטלות על איראן ומצבה הכלכלי הירוד, ולאור הביקורת הפנימית הנמתחת באיראן על הכספים שהיא מעבירה לסוריה, חשוב למשטר האיראני להפגין שהקשר עם סוריה מביא עימו לאיראן גם תמורה כלכלית ממשית, בין השאר במסגרת ההשקעות האיראניות בסוריה.

יישוב אוכלוסייה שיעית בסוריה

אחד המהלכים החשובים ביותר שאיראן נוקטת, בתאום עם משטר אסד, הוא יישוב משפחות שיעיות בסוריה על חשבונה של האוכלוסייה הסונית. ההזדמנות שנפתחה בפני האיראנים לנקוט מהלך זה נבעה מצרף של כמה גורמים: מפגש האינטרסים של משטר אסד ואיראן לשנות את המאזן הדמוגרפי בסוריה לטובת העלווים והשיעים; האפשרויות שנוצרו עקב ההרס הנרחב שיצרה מלחמת האזרחים, ובכללו העקירה של מיליוני סונים מבתיים; ונוכחותם בסוריה של הכוחות האיראנים והשיעים.

ברור שמספרם הקטן יחסית של השיעים בסוריה – כאחוז אחד מכלל האוכלוסייה – לא יאפשר שינוי משמעותי במאזן הדמוגרפי הכולל. לפיכך נראה שהאיראנים מבקשים [לשנות את המאזן באזורים מסוימים ולהגדיל בהם את משקלם של השיעים](#). יש דיווחים שלפיהם [לאיראן חשוב במיוחד](#) להעביר אוכלוסייה שיעית למרחב שבין דמשק לחומס, כדי לחזק את האחיזה האיראנית במערב סוריה, באזורים המובילים ללבנון, וכך לבנות לחזבאללה עורף ממזרח. מתוך תפיסה זו, איראן מעודדת העברת משפחות שיעיות עיראקיות, וכן משפחות של לוחמים מ"משמרות המהפכה" ומהמיליציות השיעיות, ומיישבת אותן במרחב דמשק ובמזרח סוריה, באזורים שמהם ברחו תושביהם הסונים.

כדי [לעודד את גידול האוכלוסייה](#) השיעית בסוריה, מעניקה לה איראן כסף, מזון, שירותים ציבוריים וחינוך חינם. מיליציה איראנית-שיעית השתלטה על מסגדים ואתרים קדושים בערים וכפרים במזרח סוריה ומרכזת. האיראנים פתחו בתי-ספר, ששפת ההוראה בהם היא פרסית, והם מציעים מלגות לסטודנטים, ובכללן ללימודים באיראן. הגדלת האוכלוסייה השיעית בסוריה נתפסת כנראה בחיוב על ידי משטר אסד. זו אוכלוסייה שצפויה לתמוך במשטר בעת מצוקה, וההגירה השיעית יכולה להתקבל על ידי איראן כתמורה עבור הגיבוי הנרחב שהגישה למשטר אסד בשעתו הקשה. ההגירה השיעית גם רצויה למשטר, משום שהיא כרוכה במתן סיוע הומניטרי ושירותים בסיסיים לאוכלוסייה על חשבון איראן. יתר על כן, יש הסבורים שמשטר אסד מסייע

במכוון להתיישבות השיעית בסוריה באמצעות בלימה של חזרת הפליטים הסונים לבתיהם, כדי לסייע לגורמים שיעים להתנחל בהם.

בעוד שהמשטר הסורי מקבל כנראה בברכה את ההגירה השיעית, גורמים סונים, ויתכן אף עלווים נאמנים למשטר, מודאגים מתהליך זה. הם חוששים משינוי האופי הדתי של הכפרים והשכונות שבהם מתיישבים השיעים, בסיוע כסף איראני, ובעיקר מההשפעה הדתית שאיראן מנסה להנחיל לאזורים אלה. בכל מקרה ברור, שההתיישבות השיעית בסוריה, אם תגיע לממדים ניכרים, תחזק את בסיס השפעתה של איראן, ובמקביל גם את המעמד של חזבאללה, בחלקים של סוריה.

ארגון חזבאללה הסורי

בצמוד לתחילת מלחמת האזרחים בסוריה, נולד הרעיון לבנות בסוריה מיליציה שיעית שתסייע למשטר אסד במצוקתו, אך תהיה קשורה קשר הדוק גם באיראן. במחצית 2012 סייעה איראן למשטר אסד לבנות בסוריה מיליציות מקומיות ואזוריות בכפרים שונים. בסוף 2012 החלה איראן לאגד מיליציות אלה בדרום סוריה לארגון צבאי שיעי, באמצעות יועצים איראנים, בחסות "כוח קודס" ו"משמרות המהפכה", ובסיוע חזבאללה הלבנוני ומיליציות עיראקיות. איראן סיפקה לארגון כוח-אדם שגייסה בכפרים שיעים בסוריה, אימונים, ציוד ומשכורות גבוהות. הארגון, שכונה "ליווא 313", הורכב משיעים סורים ועלווים ומשיעים עיראקים החיים בסוריה, וכן כלל גם מתנדבים שיעים מאיראן, עיראק ואפגניסטן, והיה אמור להשתלב בצבא סוריה, או לפעול תחת פיקודו.

דפוסי הארגון ותפיסת ההפעלה שלו הושפעו רבות מהדגם של חזבאללה הלבנוני, ובכלל זה העמדת איש דת בראשות הארגון – עקב מעורבות אנשי הארגון הלבנוני בבניית הארגון הסורי ובהדרכת עמיתיהם הסורים. חסרים עדיין פרטים רבים על הארגון הסורי ופעילותו, אך אין ספק, שעיקר הפעילות הצבאית של חזבאללה הסורי בשנותיו הראשונות התנהלה במסגרת הלחימה בסוריה, בין השאר באזורי דמשק, חלב, קלמון, טרטוס ולאד'יקיה, וכן בחומס וסביבתה ובאזור הגבול בין סוריה לירדן. אבל בו בזמן איראן עודדה את הקשר והתאום בין חזבאללה הסורי למיליציות השיעיות האחרות, ובעיקר עם חזבאללה הלבנוני והמיליציות השיעיות העיראקיות. חלק מלחימה זו התנהלה בשיתוף פעולה עם כוחות משטר אסד ועם חזבאללה הלבנוני.

ספק אם איראן תפעיל את חזבאללה הסורי בדומה להפעלת חזבאללה הלבנוני. הארגון הלבנוני הוא עצמאי במידה רבה, למרות שיש לו אחריות כלפי ממשלת לבנון, ובמקרים קיצוניים הוא עשוי לפעול בניגוד לאינטרסים שלה, על פי הנחיות המשטר האיראני. חזבאללה הסורי יהיה קשור באיראן, ומטרתו היא לחזק את השפעתה בסוריה, אך הוא כפוף כנראה לצבא הסורי וסביר להניח שאיראן לא תפעיל אותו בניגוד לאינטרסי המשטר הסורי.

צירי תחבורה איסטרטגיים

הפעלת הכוחות האיראנים והמיליציות השיעיות בסוריה, וחיזוקו של חזבאללה הלבנוני בלבנון ובסוריה תלויים במידה רבה בקיום ובטיפול צירי תחבורה מאובטחים מאיראן לעיראק, לסוריה וללבנון. תלות זו גברה בשנים האחרונות עקב מלחמת האזרחים בסוריה, המשך פעילותן של יחידות המדינה האסלאמית בסוריה ובעיראק, נוכחות כוחות אמריקאים במזרח סוריה, ומעל הכל תקיפות חיל האוויר הישראלי נגד מטרות של הכוחות האיראנים והמיליציות השיעיות

בסוריה, ולאחרונה גם בעיראק. המענה האיראני לאתגרים אלה מתמקד בשלושה תחומים: בציר יבשתי המוביל מאיראן, דרך עיראק, לסוריה ולבנון; בחיבור קווי רכבת של איראן, עיראק וסוריה; ובתקיעת יתד איראנית בנמל לאד'קיה שבסוריה.

בשלהי 2019 אמור להיפתח מעבר הגבול בין סוריה לעיראק באלבוכמאל. מעבר זה הוא נקודת מפתח במסדרון היבשתי שאיראן מבקשת לבנות, וישתרע מאיראן, דרך עיראק ולתוך סוריה ולבנון, ועד הים התיכון. המסדרון אמור לאפשר העברה מהירה של יחידות לוחמות, אמצעי לחימה איכותיים ואספקה עבור הכוחות האיראנים והשיעים בסוריה, ובעיקר לחיזוקה של חזבאללה הלבנונית. איראן מעולם לא הודתה שבכוונתה לכוון את המסדרון לצרכים צבאיים, אך הנושא עומד על הפרק מאז 2017. איראן מתכוונת לשלוט במסדרון באמצעות מיליציות שיעיות המוצבות במרחב הקרוב אליו, לאחר שהדפו את יחידות המדינה האסלאמית שפעלו בסביבתו.

לא ברור כיצד איראן מתכוונת לאבטח את מעבר הכוחות ואמצעי הלחימה דרך המסדרון היבשתי, לאחר שישראל הוכיחה את עליונותה האווירית והמודיעינית כלפי יעדים איראניים ושיעים, שהותירה את איראן ללא מענה ראוי. משום כך, ככל הנראה, [הפעלת המסדרון](#) עד כה הייתה מוגבלת ומצומצמת, בעיקר מחששה של איראן מפני פגיעה בכוחות ובציוד העוברים בו על ידי ישראל, ובמיוחד לאחר שמאז קיץ 2019 ישראל החלה לפגוע ביעדים איראניים ושיעים גם בעיראק. מעבר שיירות צבאיות איראניות דרך המסדרון גם מעניק לישראל זמן התרעה ופעולה ארוך יותר כלפיהן, מאשר משלוחים בדרך האוויר. יתכן [שאיראן חוששת](#) מפגיעה בשיירות העוברות בציר זה גם על ידי ארצות הברית, המקיימת נוכחות צבאית במזרח סוריה.

לאור בעייתיות זו, יש להביא בחשבון שאיראן תבחר במענה הרתעתי כלפי ישראל, דהיינו, שהיא תנסה להנחית מכה קשה על ישראל כדי להרתיע אותה מהמשך התקיפות האוויריות נגד יעדים איראניים. יתכן שהצלחת התקיפה נגד מתקני הנפט בסעודיה, שנותרה עד כה ללא מענה, תעודד את איראן בכיוון זה. בהקשר זה, שאלה פתוחה היא עד כמה פתיחת מעבר הגבול באלבוכמאל תשנה את מערכת שיקוליה של איראן לגבי שיגור שיירות צבאיות במסדרון.

במקביל לפתיחת מעבר הגבול, בסתיו 2019 אמור [להתחיל](#) מימוש פרויקט מסילת הרכבת משלמצי'ה שבמערב איראן לבצרה שבדרום עיראק, שבהמשכו יחבר את המפרץ לים התיכון. במסגרת זו, איראן, עיראק וסוריה דנות בפרויקט [לקישור](#) מסילת הרכבת מנמל בנדר חומייני בדרום-מערב איראן לנמל לאד'קיה שבסוריה. לפני מלחמת האזרחים בסוריה הושלם ביצוע רוב הפרויקט, אך חלקים גדולים מהמסילה נהרסו בהפגזות, וסלילת המסילה התעכבה במשך שמונה שנים. עם סיום הפרויקט, תשמש המסילה להעברת סחורות מאיראן לנמל לאד'קיה, אך מותר להניח שהיא תשמש גם להעברת אמצעי לחימה לסוריה ולבנון. יתכן שאיראן מעריכה, שישראל תתקשה לתקוף רכבות, מחשש לפגיעה נרחבת גם באזרחים.

המאחז האיראני בנמל לאד'קיה

איראן שאפה מזה שנים להשיג מאחז בחוף הים התיכון, ובכך לזכות בגישה ישירה לים התיכון, ולבנות ציר אספקה נוסף לסוריה בדרך הים, כדי לקיים יכולת גישה מהירה לבעלת בריתה הסורית ביבשה, באוויר ובים. משום כך, איראן בקשה מסוריה, עוד ב-2011, לקבל שירותי נמל בנמל טרטוס, אלא שרוסיה – המקבלת שירותים באותו נמל מזה שנים רבות – התנגדה לכך. עם התייצבותו של משטר אסד עלתה הבקשה האיראנית מחדש. בינואר 2019 הסכימה ממשלת

סוריה להעמיד את נמל לאד'קיה, מצפון לטרטוס, תחת ניהול חברה איראנית, יתכן שאחת החברות הכפופות ל"משמרות המהפכה", החל מאוקטובר 2019. גם הפעם [התנגדה רוסיה](#) למאחז האיראני בלאד'קיה, כנראה עקב קרבתו לבסיס הימי הרוסי בטרטוס ולבסיס האווירי הרוסי בחמימים, אלא שהפעם דחה משטר אסד את ההתנגדות הרוסית.

בניית המאחז האיראני בנמל לאד'קיה היא התפתחות חשובה, שכן היא מצטרפת [למאמצ](#) [האיראני](#) לחבר את המפרץ הפרסי ומערב איראן לים התיכון, באמצעות [מסילת הרכבת](#) והמסדרון היבשתי. אמנם פקידים איראנים טענו, שנמל לאד'קיה ישמש להעברת משלוחי נפט מאיראן לסוריה דרך הים התיכון. אולם, ברור שזו הסוואה ליעד העיקרי – יצירת ציר נוסף להעברת אמצעי לחימה לחזבאללה ולכוחות האיראנים והשיעים בדרך הים, וקיום נוכחות איראנית בים התיכון לעת הצורך.

המכשולים שבדרך

אין ספק שמאמציה של איראן לקשור אליה את סוריה לטווח הארוך זכו להישגים חשובים. עם זאת, מאמצים אלה נתקלים במכשולים וקשיים לא מבוטלים, השמים לאל חלק מהישגים אלה, או אף מסכנים את העוסקים בהם. כמה מכשולים ראויים לציון.

ראשית, ישראל נחושה למנוע את בניית המאחז האיראני בסוריה, ומשקיעה מאמצים ניכרים לפגוע בעיקר בפעילות הצבאית של איראן והמיליציות השיעיות בסוריה, ולאחרונה גם בעיראק. רצף ארוך של תקיפות אוויריות, על בסיס מודיעין איכותי, פגע במספר ניכר של יעדים איראנים ושיעים בסוריה, והותיר את איראן, לפחות עד כה, ללא מענה אפקטיבי לתקיפות. עם זאת, למרות הצלחת התקיפות, איראן לא ויתרה על כוונתה לבנות מאחז צבאי משמעותי ארוך טווח בסוריה, שירחיב את האיום כלפי ישראל. יתר על כן, בעוד שישראל פעילה נגד ההיערכות הצבאית האיראנית, היא טרם פיתחה מענה יעיל לחדירה האיראנית האזרחית-כלכלית-דתית לסוריה.

שנית, ככל שמשטר אסד מתייצב, גוברים חילוקי הדעות בין רוסיה לאיראן, כשחלקם נוגע להיבטים הצבאיים והכלכליים של החדירה האיראנית לסוריה. כך, רוסיה ניסתה לעצור את בניית המאחז האיראני בנמל לאד'קיה, ולחצה על סוריה – ללא הצלחה – למנוע עסקאות כלכליות בינה לבין איראן, כגון אלה הנוגעות להפעלת שירותי טלפון נייד, או השקעות בתחום הפוספאט.

שלישית, בסוריה קיימת התנגדות לחדירה האיראנית – בעיקר מצד הסונים, אבל כנראה גם מצד גורמים עלווים מתומכי המשטר, המסתייגים מחדירת האסלאם הקיצוני נוסח איראן. עד כה הסתייגות זו לא השפיעה על גישתו של משטר אסד, המפגין מחויבות כלפי איראן. זאת, עקב הסיוע הצבאי החשוב שזו העניקה לו בתקופת המשבר, וציפיותיו להמשיך לקבל ממנה סיוע כלכלי נדיב, החיוני לשיקומה של סוריה. אבל בטווח הארוך, אין לשלול את האפשרות שמשטר אסד – ועל אחת כמה וכמה אם משטר אחר יחליף אותו – יגיע למסקנה שאיראן היא עבורו יותר נטל מאשר נכס, ויעדיף לעצור את החדירה האיראנית לסוריה.

ולבסוף, גם באיראן יש התנגדות להשקעת המשאבים בסוריה. בהפגנות הנערכות בשנים האחרונות באיראן מושמעת הקריאה "מוות לסוריה". קריאה זו מבטאת הסתייגות מצד השכבות הסובלות מהמצב הכלכלי המחמיר באיראן, מהמשך ההתערבות הצבאית האיראנית בסוריה

ומאובדן מיליארדי הדולרים שהושקעו בזירה הסורית. הפגנות אלה לא שינו את גישת המשטר האיראני כלפי המעורבות בסוריה, מה גם שהן נבלמו על ידו בקלות יחסית. אבל אם המצב הכלכלי יחמיר עוד יותר, וההפגנות יתחדשו בעוצמה רבה יותר, הן תקשינה על המשטר להמשיך במאמצי החדירה בסוריה.

סיכום ומשמעויות

מאז 2014, על רקע התערבותה הצבאית בסוריה, נוקטת איראן שורה של צעדים, במטרה לחזק את מעמדה והשפעתה, ואת ההיערכות הצבאית שלה ושל שלוחיה, בסוריה ולבנון. מטרה זו נובעת משאיפתה של איראן לעצב גוש של מדינות שבו לשיעים יהיה מעמד דומיננטי, שישתרע ממערב אפגניסטן ועד לבנון והים התיכון. מטרה זו נובעת גם מראייתה האסטרטגית של איראן כי החזית הקדמית שלה מול יריביה נמצאת הרחק מגבולה המערבי, במרחב סוריה-לבנון. צעדים אלה נועדו גם לקשור אליה את המשטר הסורי לאורך ימים, אף במקרה שתיאלץ להוציא מסוריה את כוחותיה, ו/או שמשטר אסד יתמוטט.

צעדים אלה ניתנים לחלוקה לשתי קבוצות. האחת כוללת צעדים שנועדו להשפיע על המצב הפנימי בסוריה, ולחזק את המשטר השולט בה ואת קשריו עם איראן. צעדים אלה כוללים שורה של הסכמים כלכליים, שיסייעו למשטר אסד לשקם את החורבן שהמיט על סוריה ויבטיחו את מקומה של איראן בתהליך השיקום. הם כוללים גם פעילות איראנית, בהסכמתו ובעידודו של משטר אסד, להעברת אוכלוסייה שיעית לסוריה ולהחדרת ערכים איראניים דתיים ותרבותיים אליה. מאחר שצעדים אלה נוגעים למצב הפנימי בסוריה, קשה לגורם חיצוני, כולל ישראל, לבלום אותם או להשפיע עליהם במידה משמעותית, למרות שלעצם חיזוק מעמדה של איראן בסוריה יש משמעות שלילית לגבי ישראל.

לקבוצה השנייה של צעדים אלה יש משמעות חשובה הרבה יותר לגבי ישראל, משום שהם נועדו להחמיר את האיום האיראני כלפיה, בעיקר באמצעות חיזוק יכולותיו של חזבאללה הלבנוני – וכן של מיליציות שיעיות אחרות – בלבנון, בסוריה ואף בעיראק. צעדים אלה כוללים העברת כמויות גדולות של אמצעי לחימה איכותיים, ובעיקר טילים בליסטיים, רקטות, טילים נגד טנקים וטילי חוף-ים לסוריה ולבנון, והקמת מפעלים בסוריה, לבנון ועיראק לייצור אמצעי לחימה ושיפורם. אלא שהמרחק מאיראן מחייב אותה לבנות מערכת של צירים אסטרטגיים שיבטיחו את השימוש בה ויצמצמו את שיבושה על ידי גורמים עוינים, ובראשם ישראל. מערכת זו כוללת שלושה רכיבים עיקריים: המסדרון היבשתי, העובר מאיראן, דרך עיראק, לסוריה ולבנון; שילוב מסילות הרכבת של איראן, עיראק וסוריה, שיחבר את איראן והמפרץ הפרסי לים התיכון; ויכולת שימוש בנמל סורי – במקרה זה נמל לאדיקיה – שיקנה לאיראן גם אחיזה בים התיכון.

אלא שבבניית המאחז האסטרטגי בסוריה נתקלת איראן במכשול הישראלי, כאשר מרוב הבחינות איראן לא פיתחה עד כה מענה ראוי ליתרונותיה הצבאיים של ישראל בעימות זה. שורשי הבעיה הם המרחק הגדול של איראן מהזירה הסורית, המקשה על איראן להפעיל את כוחותיה במרחב הסורי, ונחיתותו של חיל האוויר האיראני לעומת הישראלי. במצב זה, עד כה חיל האוויר האיראני לא הופיע כלל בזירה הסורית, כשההגנה האווירית האיראנית אף היא אינה יעילה מספיק, ורוסיה אינה מסייעת לאיראן במניעת תקיפות אלה. כך נותר חיל האוויר הישראלי חופשי

כמעט לגמרי לתקוף יעדים של הכוחות האיראנים והמיליציות השיעיות בסוריה, כשעד כה איראן ושלוחיה מיעטו להגיב נגד יעדים ישראלים.

משמעות הדברים היא, שגם אם איראן תצליח להשלים את בניית מערכת הצירים שהיא מתכננת, עדיין יעמוד בפניה אותו קושי – עדיפותו של חיל האוויר הישראלי ויכולתו המוכחת לפגוע ביעדים חשובים במערכת זו, על בסיס מודיעין איכותי ומדויק. הדברים אמורים גם לגבי הרכיבים החדשים במערכת זו – מערך מסילות הברזל והשימוש האיראני בנמל לאד'קיה. איראן תידרש איפוא לנסות לבנות יכולות תגובה חדשות ומכאיבות יותר, שיוכלו להרתיע את ישראל מהמשך התקיפות.